

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.851

DOI 10.32755/sjcriminal.2022.01.042

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Шеремета О. П.,

кандидат педагогічних наук, проректор,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID 0000-0003-0939-3691;

Леоненко О. О.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9748-2469

СУЧАСНІ ПІДХОДИ В КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ З УРАХУВАННЯМ СТУПЕНЯ ЇХ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

У статті вказано на те, що сьогодні в Україні роздільна система тримання засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, дісталась нам ще з часів радянського режиму, тому існує необхідність переосмислення самої суті цієї системи. Також зазначено, що нині законодавець під час визначення критеріїв роздільного тримання засуджених переважно враховує: стать, ступінь рецидиву, тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, види вчинених кримінальних правопорушень (такий розподіл характерний тільки для виправних колоній максимального рівня безпеки і передбачений статтею 140 Кримінально-виконавчого кодексу України), вік засуджених тощо. Вважаємо за доцільне доповнити систему класифікації такими компонентами (критеріями), як вид кримінально-протиправної діяльності та ступінь небезпеки, який становить засуджений. Необхідність таких змін окреслена в міжнародних документах у сфері захисту прав засуджених.

***Ключові слова:** засуджені, персонал, установа виконання покарань, розподіл засуджених, безпека.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної пенітенціарної системи актуальним постає питання забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань (да-

лі – УВП) і засуджених, зменшення на них тиску кримінальної субкультури та засуджених з негативною спрямованістю. Цей напрям діяльності УВП тісно пов'язаний з ізоляцією засуджених, роздільним триманням різних категорій засуджених, проте роздільна система тримання засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, дісталась нам ще з часів радянського режиму і заснована на нормах, які були передбачені у Виправно-трудовому кодексі України. З прийняттям у 2003 році Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України ці норми імплементувались до нього. Це підтверджується і самою системою УВП, яка хоч і отримала нові назви своїх компонентів, проте прослідковується застарілий базис її існування. Зазначене вказує на необхідність переосмислення самої системи визначення засудженому виду УВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наукового дослідження поняття «класифікації засуджених» у виправних колоніях становили предмет дослідження таких вітчизняних учених, як: К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, А. О. Галай, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. І. Кіслов, І. О. Колб, О. Г. Колб, І. М. Копотун, О. В. Лисодед, В. Г. Павлов, Р. М. Підвисоцький, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

У свою чергу, питання класифікації засуджених досліджувалось без урахування сучасного міжнародного досвіду розвинутих країн світу та вимог міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених.

Формулювання мети. Метою статті є характеристика складових елементів системи роздільного тримання засуджених в УВП Державної кримінально-виконавчої служби України та визначення проблемних питань у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку пенітенціарної системи в Україні система УВП, згідно зі ст. 11 КВК України, складається з арештних домів, слідчих ізоляторів, спеціальних виховних установ (виховних колоній) та кримінально-виконавчих установ, які поділяються на установи відкритого типу (виправні центри, які виконують покарання у виді обмеження волі) та закритого типу (виправні колонії, які

виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі). У свою чергу виправні колонії поділяються на виправні колонії мінімального (з полегшеними умовами тримання та із загальними умовами тримання), середнього та максимального рівнів безпеки [1].

Проте слід зазначити, що сама система роздільного тримання засуджених в УВП значно більш структурована. Розглянемо її детально з урахуванням таких критеріїв (вимог) до їх роздільного тримання:

1) критерій розмежування за статтю: жінки утримуються у виправних колоніях мінімального та середнього рівнів безпеки, чоловіки – в колоніях мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки;

2) за ступенем рецидиву: особи, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, утримуються окремо від інших засуджених;

3) за ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання призначені для тримання як чоловіків, так і жінок, засуджених вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, та нетяжкі злочини. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання для чоловіків тримаються вперше засуджені до позбавлення волі за нетяжкі злочини. У виправних колоніях для тримання жінок утримуються всі категорії засуджених, які вчинили нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Колонії середнього рівня безпеки утримують засуджених до позбавлення волі за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. У виправних колоніях максимального рівня безпеки утримуються особи, які вчинили особливо тяжкі злочини;

4) за видами вчинених кримінальних правопорушень (такий розподіл притаманний тільки для виправних колоній максимального рівня безпеки і передбачений ст. 140 КВК України);

5) вік засуджених до позбавлення волі (повнолітні відбувають покарання у виправних колоніях, неповнолітні – у виховних колоніях) [2, с. 136–137].

Звичайно, існують й інші критерії визначення засудженим виду УВП, проте ми вважаємо їх похідними від зазначених нами вище.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що сьогодні під час розподілу засуджених по УВП законодавець ставить на перше місце кваліфіковану судом кримінально-протиправну поведінку засуджених, не беручи при цьому до уваги небезпеку, яку становлять засуджені для себе, інших засуджених, представників адміністрації, інших осіб, які перебувають на території установи (у разі втечі засудженого з УВП).

Так, М. С. Пузирьов у своєму монографічному дослідженні вказує, що в пенітенціарних установах розвинутих країн світу починає превалювати інший підхід роздільного тримання засуджених, а саме роздільне тримання: за видами злочинної діяльності (насильницькі злочини, ненасильницькі злочини, злочини, пов'язані з наркотичними речовинами тощо) та за ступенем суспільної небезпеки засуджених [3, с. 220–221].

У свою чергу, хочемо зазначити, що в оновленій редакції Європейських пенітенціарних правил питанням забезпечення розподілу засуджених приділяється значна увага. Аналізуючи цей документ, можна дійти висновку, що для забезпечення безпечних умов в УВП необхідно дотримуватись таких вимог: якнайшвидше після прибуття засудженого до УВП необхідно отримати інформацію про стан здоров'я засудженого та визначити відповідний рівень безпеки для засудженого, загрозу безпеці, яку він становить [4].

Під час визначення загрози безпеки враховуються: ризик, який засуджений може становити для суспільства у разі втечі (якщо цей ризик існує, встановлюється, чи буде він намагатись втекти самостійно, або для реалізації задумів буде залучати інших засуджених, представників адміністрації тощо, у складі групи або із зовнішньою допомогою).

Іншим аспектом вивчення особи засудженого є з'ясування того факту, чи становлять вони загрозу безпеці для інших засуджених, адміністрації УВП або інших осіб, які перебувають в установі, та чи можуть вони вчинити членушкодження та чи схильні до суїцидальної поведінки.

Слід зазначити, що цьому питанню у своїх працях була приділена увага співробітниками Академії Державної пенітенціарної служби. Так, І. В. Боднар, О. Л. Самофалов та С. В. Царюк запропонували класифікацію засуджених, на підставі якої можна визначити стан небезпеки засудженого. Вони запропонували такі складові характеристики засуджених, а саме: соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-виконавчі та морально-психологічні ознаки засуджених.

Розглянемо їх більш детально. Зокрема, до соціально-демографічних ознак належать такі, як: стать, вік, освіта, наявність професії, соціальних зв'язків, матеріальне становище. Соціально-рольові ознаки характеризують становище особи в ієрархії засуджених, формальних та малих неформальних групах. Кримінально-виконавчі ознаки слід розглядати у двох формах: які передують кримінально-протиправній поведінці та поведінка особи в момент вчинення кримінального правопорушення. До них слід віднести, по-перше, ставлення засудженого до: встановленого законом порядку виконання і відбування покарання, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загально-освітнього та професійно-технічного навчання; по-друге: мотиви злочину, характер та спрямованість посягань, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, рядова чи організуюча роль при груповому злочинному посяганні, стаття Кримінального кодексу України. До морально-психологічних ознак слід віднести: світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, емоційні особливості, вольові ознаки, психічні аномалії, рівень потреб [5, с. 152; 6, с. 202–203].

На підставі запропонованої ними класифікації був сформований кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення під час відбування покарання, пов'язаного з позбавленням волі, які можна використовувати і для визначення рівня безпеки засудженого.

У свою чергу, приділяється увага щодо заходів безпеки, які застосовуються до окремих засуджених, зокрема, вони мають бути мінімальними, необхідними для забезпечення їх надійного утримання в установі. З цією метою в нормативно-правових актах мають бути передбачені процедури, які забезпечують безпеку засу-

джених, представників персоналу УВП, інших осіб, які перебувають в установі, та зводять до мінімуму ризик вчинення порушень режиму тримання, вчинення певних насильницьких дій тощо. Кожен засуджений має утримуватися в умовах безпеки, які відповідають цим рівням ризику. Необхідний рівень безпеки має регулярно переглядатися протягом усього періоду тюремного ув'язнення.

Ураховуючи світовий пенітенціарний досвід тримання засуджених тривалий час в ізольованих приміщеннях (в'язницях типу «supermax» у США), коли після звільнення з установ цього типу засуджені були дезадаптовані та занадто агресивні в подальшій своїй кримінально-протиправній поведінці, були передбачені заходи з метою уникнення відповідних соціально негативних наслідків. Так, засуджені в повному обсязі мають брати участь у повсякденній діяльності в умовах безпеки з метою забезпечення можливості спілкування з іншими засудженими та персоналом УВП, з останніми вони повинні мати можливість, у разі потреби, зв'язуватися в будь-який час, у тому числі в нічний.

У нормативно-правових актах, які регулюють порядок виконання та відбування покарань, мають бути передбачені заходи щодо охорони здоров'я засуджених і заходи щодо забезпечення їх особистої безпеки.

У разі виявлення високого ступеня загрози безпеці до засуджених можуть застосовуватись особливі заходи суворого режиму або безпеки, що виходять за рамки тих, що застосовуються до загальної маси засуджених. Вони мають застосовуватись лише у виняткових обставинах і на той термін, що необхідний для зменшення рівня безпеки засудженого в умовах більш суворого режиму тримання. Такі заходи можуть містити в собі ізоляцію засудженого від інших засуджених.

У свою чергу, в національному законодавстві мають бути передбачені вимоги щодо характеру обмежувальних заходів, тривалість їх застосування, а також підстави та порядок їх застосування. При цьому в Європейських пенітенціарних правилах зазначається, що рішення про застосування заходів безпеки (посилення режиму тримання, ізольоване тримання тощо) має прийматися компетентним органом за чітко визначеним періодом часу, копія письмового рішення має бути надана засудженому [4].

Так само в національному законодавстві має бути передбачена процедура оскарження рішення про застосування заходів безпеки, процедура оскарження має бути роз'яснена засудженому.

Особливу увагу звернено на те, що заходи безпеки пов'язані зі зміною умов тримання засуджених, вони мають застосовуватись індивідуально до засуджених і ґрунтуватися лише на поточному ризику, вони не можуть носити груповий характер. Ці заходи мають бути пропорційні ризику, що становить засуджений і не повинні передбачати за собою більше обмежень, ніж необхідно для протидії їх противоправній поведінці.

Безпека, що забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися процедурною і динамічною безпекою, що забезпечується спеціально підготовленим та вмотивованим персоналом, який знає особистість засуджених, які перебувають під їх наглядом та контролем.

Можна сказати, що йдеться про так звані елементи безпеки в УВП: фізичну, процедурну та динамічну безпеку.

Елементи фізичної безпеки в УВП передбачають специфіку їх будівництва з урахуванням необхідності здійснення належного нагляду та охорони засуджених, здатність забезпечення певного рівня безпеки як персоналу установ, осіб, які перебувають на їх території, а також засуджених, зменшення інтенсивності впливу субкультури засуджених, криміногенно зараженого середовища на особистість засуджених із невизначеною та позитивною спрямованістю [7, с. 94–95].

Наступний елемент – це процедурна безпека, яка передбачає комплексне створення системи нормативно-правових актів з метою правового регулювання процесу виконання та відбування покарання, проведення запобіжних заходів з метою зменшення кількості порушень режиму в УВП, забезпечення надійної ізоляції засуджених, обшукової роботи та перепускного режиму тощо. Це питання врегульоване великою кількістю нормативно-правових актів, але воно залишається актуальним і в сучасних умовах, особливо щодо визначення умов тримання різних категорій засуджених та ув'язнених, застосування до них умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Питання застосування персоналом органів і установ виконання покарань до

засуджених фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї також залишається доволі актуальним [8; 9].

У свою чергу, динамічна безпека – це специфічний вид управління пенітенціарними установами, в основу якого покладено такі принципи організації кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності: усвідомлення специфіки соціальних процесів, що відбуваються в установі, а також гарантування в ній безпечного середовища; гарантування певного рівня безпеки значною мірою базується на хороших взаєминах між персоналом УВП та засудженими; належний рівень професійної поведінки персоналу, завдяки якій ефективність виконуваних останнім функцій зростає; забезпечення конструктивного правового режиму виконання та відбування покарань на засадах справедливості й гуманізму; формування в персоналу УВП та засуджених взаємної зацікавленості в забезпеченні безпеки в установі; забезпечення належної взаємодії персоналу та засуджених; дотримання високих стандартів нагляду; залучення засуджених до пробачійних програм зниження схильності до різних виявів протиправної поведінки; доброзичливе ставлення до засуджених не повинне перетворитись на дружбу з ними [10, с. 57].

Висновки. На підставі викладеного слід вказати на те, що сьогодні в Україні роздільна система тримання засуджених до покарань, пов'язаних із позбавленням волі, дісталась нам ще з часів радянського режиму, тому існує необхідність переосмислення самої суті цієї системи. Сьогодні в переважній більшості ми враховуємо: стать, ступінь рецидиву, тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, види вчинених злочинів (такий розподіл характерний тільки для виправних колоній максимального рівня безпеки і передбачений ст. 140 КВК України), вік засуджених тощо. У свою чергу, ми вважаємо за доцільне доповнити цю систему такими компонентами, як вид кримінально-протиправної діяльності та ступінь небезпеки, який становить засуджений. Необхідність таких змін окреслена в міжнародних документах у сфері захисту прав засуджених.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Боднар І. В., Кондратов Д. Ю. Сучасний стан системи установ виконання покарань в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2. С. 135–141.

3. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : Дакор. 2018. 514 с.

4. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Rec(2006) 2-gev Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (прийнята Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (дата звернення: 20.05.2022).

5. Царюк С. В., Самофалов О. Л. Моніторинг засуджених, які вчинили злочини після звільнення з місць позбавлення волі. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 150–154.

6. Боднар І. В. Розвиток проблеми класифікації засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах закритого типу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2012. № 1 (II). С. 200–205.

7. Боднар І. В. Забезпечення безпеки в установах виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія : Право. 2021. № 1. С. 92–102.

8. Боднар І. В., Олійник О. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання: окремі питання законодавчої та правозастосовної практики. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 77–83.

9. Красковський Є. М. Щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства у сфері застосування спеціальних засобів. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2021. С. 87–91.

10. Яковець І. С. Динамічна безпека в установах виконання покарань як основа профілактики правопорушень. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3. С. 180–189.

Bodnar I.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4016-9276;

Sheremeta O.,

Ph.D. in Pedagogics, Vice-rector,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID 0000-0003-0939-3691;

Leonenko O.,

Senior Lecturer of the Department of Tactical and Special Training,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9748-2469

MODERN APPROACHES IN CONVICTS' CLASSIFICATION TAKING INTO ACCOUNT THEIR SOCIAL DANGER DEGREE

The article points out that today's segregated system of holding convicts for punishments related to deprivation of liberty in Ukraine, has been handed down to us since the Soviet regime, so there is a need to rethink the very essence of this system. It is also noted that today, when determining the criteria for separate convicts' detention, a legislator mainly takes into account gender, degree of recidivism, severity of the committed criminal offense, types of committed criminal offenses (such distribution is characteristic only for correctional colonies of the maximum security level and is provided for by Article 140 of the Criminal Executive Code of Ukraine), convicts' age, etc. It is considered expedient to supplement the classification system with such components (criteria) as: the type of criminal activity and the degree of danger posed by a convicted person. The need for such changes is outlined in international documents in the field of protection of convicts' rights.

In particular, the maintained analysis of international documents in the penitentiary field provided grounds for concluding that in order to ensure safe conditions in penal institutions, it is necessary to comply with the following requirements: as soon as possible after convict's arrival at a penal institution, it is necessary to obtain information about the convict's state of health and determine the appropriate level of security for the convict, the security threat they pose.

While determining the security threat, the following are taken into account: the risk that the convict may pose to society by escaping (if this risk exists, it is determined whether he will try to escape on his own, or will involve other convicts, representatives of the administration, etc., as a part of a group or with external help).

Another aspect of examining convict's identity is to find out whether they pose a safety threat to other convicts, the administration of a penal institution or other persons in the institution, and whether they are capable of self-harm and suicidal behaviour.

Key words: convicts, staff, penal institution, distribution of convicts, security.

References

1. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Bodnar, I. V. and Kondratov, D. Yu. (2021), “Current state of the system of penal institutions in Ukraine”, *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 2, pp. 135–141.
3. Puzyrov, M. S. (2018), *Comparative analysis of the execution of a sentence in the form of imprisonment for a certain period in Ukraine and foreign countries*, Dakor, Kyiv.
4. Council of Europe (2006), *European Prison Rules*: Recommendation Rec(2006) 2-rev of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809e581 (accessed 20 May 2022).
5. Tsariuk, S. V. and Samofalov, O. L. (2012), “Monitoring of convicts who have committed crimes after release from prison”, *Law and Society*, No. 4, pp. 150–154.
6. Bodnar, I. V. (2012), “Development of the problem of classification of convicts serving sentences in closed penal institutions”, *Bulletin of Zaporizhzhia National University. Legal Sciences*, No. 1 (II), pp. 200–205.
7. Bodnar, I. V. (2021), “Ensuring security in penal institutions”, *Scientific Herald of Sivershchyna*. Series: Law, No. 1, pp. 92–102.
8. Bodnar, I. V. and Oliinyk, O. I. (2018), “Parole from serving a sentence: specific issues of legislative and law enforcement practice”, *Journal of East European Law*, No. 48, pp. 77–83.
9. Kraskovskiy, Ye. M. (2021), “Regarding the improvement of criminal law enforcement in the field of the use of special means”, *Current Issues of Theory and Practice in the Field of Law, Education, Social and Behavioral Sciences – 2021*: proceedings of international scientific and practical conference (Chernihiv, 22–23 April 2021), Academy of the SPS, Chernihiv, pp. 87–91.
10. Yakovets, I. S. (2015), “Dynamic security in penal institutions as a basis for crime prevention”, *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 3, pp. 180–189.